

Lietuvos totorių kilmės kunigaikščių vardai

Kristina APANAVIČIŪTĖ
Vytauto Didžiojo universitetas

Pagrindiniai žodžiai: *totoriai, vardas, kunigaikštis, istorijos politika.*

Straipsnio tikslas – pagal istorijos, literatūros, kalbotyros, kultūros tyrinėjimų šaltinius nustatyti ir kritiškai įvertinti totorių bei jų vardų genezės Lietuvoje problemą. *Uždavinys* – išanalizuoti Lietuvos totorių kilmės kunigaikščių vardus, jų sudarymo būdus ir reikšmes istoriniame, etnokultūriniame kontekste. *Objektas* – Lietuvos totorių kilmės kunigaikščių vardai. *Metodai* – analitinis, hermeneutinis, lyginamasis. *Rezultatai* – iš ištirtų duomenų nustatyta, kad totorių kilmės kunigaikščių vardai atsirado penkiais skirtingais būdais. Į Lietuvą totoriai atsikraustė anksčiau, nei įprasta teigti Lietuvos istorijos ir kultūros tyrimų šaltiniuose, t. y. XIV a. pradžioje, o ne jo pabaigoje. Daroma prielaida, kad nepakankamai tyrinėjamos totoriškos kilmės pavardžių reikšmės, greičiausiai vengiant pripažinti totorių krikščionių tapatybės reiškinį Lietuvos istorijoje ir kultūroje.

Įvadas

Žymiausias Lietuvos totorių tyrėjas Stanislovas Kričinskis 1938 m. išleido nuodugnų, detalų, pagrįstą empiriniais duomenimis veikalą apie totorius Lietuvoje. Autorius nurodė, kad kunigaikščio titulų turėjo tie totoriai, kurie buvo kilę iš Čingischano giminės, jie save vadino ulanais. Autorius ištyrinėjo įvairių totoriškų pavardžių reikšmes, sugrupavo jas pagal reikšmes, tyrinėdamas atsižvelgė į persų, kipčiakų, arabų kalbas, todėl darbas *Lietuvos totoriai* yra reikšmingas ir turi didelę mokslinę vertę.

Totorių kolonizaciją, jų gyvenimą ir dalyvavimą valstybės valdyme Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje plačiau pradėta tyrinėti Lenkijoje apie 1986 m. Žymiausi ir nuodugniausi darbai, kuriais siekta ištyrinėti totorių atsiradimo Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje apytikslį laiką, priežastis, atskirti kelias jų kolonizacijos bangas, yra Piotro Borawskio, Aleksandro Dubińskio bei Ali Miśkiewicziaus darbai, išleisti 1986–1990 m. Šie autoriai nustatė, kad Lietuvoje buvo krikščionių totorių, turėjusių visas privilegijas ir dalyvavusių valstybės valdyme. Miśkiewicziaus tyrimai svarbūs tuo, kad paaiškina, kodėl XIX a. Lietuvoje ir Lenkijoje sparčiai sumažėjo totorių bendruomenės: nurodomos asimiliacijos (krikštijimosi), emigracijos į Rytus ir Vakarų bei tapatybės išsižadėjimo priežastys (kai kurie totoriai apskritai atsisakė savo tikėjimo ir kalbos).

1937 m. Juozas Žilinskas išanalizavo, kad totorių kunigaikščiai XIV a. priėmė katalikų tikybą ir asimiliavosi su vietine bajorija (Ž i l i n s k a s 1937). Lietuvoje šiuo metu totorių kultūrą tyrinėja Tamara Bairašauskaitė. Tyrėja mažai aprašo XIX a. išlikusias kilmingų totorių gimines, o tai suponuoja mintį, jog mokslininkės tyrimai neišsamūs, neištirti totorių kilmės kunigaikščių giminės, nenagrinėtos etimologinės jų vardų reikšmės. Šie klausimai neaptariami ir 2008 m. išleistame straipsnių rinkinyje (O r i e n t a s... 2008). Adas Jakubauskas, Galimas Sitdykovas ir Stanislavas Duminas 2009 m. darbe *Lietuvos totoriai istorijoje ir kultūroje* išanalizavo totorių karvedžių ir kultūros veikėjų gyvenimą, aprašė totorių gentinę santvarką, nurodė, kokius titulus jie turėjo Lietuvoje, stengėsi atskleisti jų vardų kilmę. Darbas yra reikšmingas, tačiau šie autoriai totoriai taip pat ne viską nuodugnai ištyrė – greičiausiai dėl totorių bendruomenės politikos totoriais laikyti tuos, kurie išpažįsta islamą.

Šis straipsnis yra aktualus ir novatoriškas tuo požiūriu, kad totorių kultūros tyrinėjimuose iki šiol iš esmės nebuvo gilinamasi į totorių kilmės kunigaikščių, išpažinusių krikščionių tikėjimą, indėlį į Lietuvos kultūrą, nuodugnai nebuvo nagrinėjamos jų vardų reikšmės ir jų konfesinės tapatybės problema.

Chronologijos problema

Kričinskis teigia, kad pirmieji totoriai Lietuvoje apsigyveno XIV a., valdant Gediminui, vėliau Kęstučiui ir Algirdui (K r i č i n s k i s 1993, 18). Tos pačios nuomonės laikosi Piotras Borawskis, išanalizavęs senovinius analus ir kronikas (B o r a w s k i 1986, 5).

Apie totorių įsikūrimą Lietuvoje plačiai žinoma tai, jog Lietuvos didysis kunigaikštis Vytautas apgyvendino totorius aplink Trakus ir Vokę apie 1392 m. (J a k u b a u s k a s ir kt. 2009, 10). Ši gana paplitusi istorijos moksle nuomonė yra labiau grįsta šaltinių analizės trūkumu nei tvirtais įrodymais. Paplitusi nuomonė gali būti istorijos politikos pasekmė. Sąvoka *istorijos politika* yra atsiradusi paaiškinti reiškiniams istorijos moksle, kai mokslininkų bei kitų visuomenės veikėjų užfiksuoti ir dokumentuoti įvykiai sąmoningai nepateikiami, iškraipomi, šitaip kuriant ne istoriją, o vykdant istorijos politiką, naudingą dažniausiai valstybės, kurioje yra kuriamas veikalas, valdantiejiems.

Kričinskis nurodo, jog Lietuvos didysis kunigaikštis Vytautas pasirūpino totorių apgyvendinimu, suteikė konkrečias vietas, parengė teisinę bazę jų gyvenimui, todėl Vytautas yra laikomas totorių „įkūrėju“ labiau iš tradicijos, iš pagarbos, bet ne dėl to, kad 1392 m. totoriai pirmą kartą atvyko į Lietuvą (K r i č i n s k i s 1993, 18).

Totorių įsikūrimo Lietuvoje ir Lenkijoje data, straipsnio autorės nuomone, taip pat gali būti grįsta nesutarimu tarp pačių totorių, kuo yra laikomi Lietuvos, Lenkijos ir Baltarusijos totoriai. LDK kunigaikščio Vytauto apgyvendinti totoriai jau buvo islamizuoti (B o r a w s k i 1986, 5). Tai, kad kovose su kryžiuočiais dar 1320 m. dalyvavo totoriai, minima įvairiose kronikose, tačiau dėl neaiškių priežasčių – matyt, dėl išgalėjusio totorių kaip musulmonų įvaizdžio, nenurodomas

dar XIV a. į Lietuvą atsikrausčiusių totorių įsikūrimo faktas, taip pat jų konfesinė priklausomybė.

Problema kyla dėl traktavimo, kas gi yra totorius. Todėl, net ir esant pakankamai šaltinių ir nuorodų, nutylima, kad šamanų tikėjimo totoriai Lietuvoje gyvena nuo XIV a. ar netgi nuo XIII a. Pirmoji informacija apie Lietuvoje gyvenančius totorius randama Luko Waddingo, kuris remiasi pranciškonų liudijimais, darbuose (Ibid.). Šio straipsnio autorės nuomone, lenkų mokslininko Borawskio teiginys, kad pirma totorių masinė kolonizacija vyko 1312–1342 m., valdant chanui Uzbekui, yra pagrįstas (Ibid., 5). Teiginį paremia detali šaltinių analizė. Šios kolonizacijos ir tolesnės atsikrausčiusių totorių priešpriešos Aukso Ordai ir lojalumo LDK valdovams priežastis buvo tikriausiai vienintelė: chanas Uzbekas per prievartą vertė senovinius tikėjimus išpažįstančius totorius priimti islamą, o besipriešinančiuosius šiam procesui žudė be pasigailėjimo. Kitas požiūris į šią Uzbeko politiką galėtų būti formuojamas pasitelkiant kryžiuočių okupacinės politikos pavyzdį: kryžiuočių ordinas, norėdamas užkariauti baltų žemes, teigė nešas tikėjimą barbarams, todėl besipriešinančiuosius žudė remdamasis Dievo vardu. Chanas Uzbekas iš tiesų sistemingai naikino didžiojo mongolų chano Jesiugėjaus Baaturo palikuonis ir gimines, todėl XIV a. į Lietuvą atvyko daug šio mongolų chano palikuonių, išpažinusių šamanų tikėjimą. Šių totorių palikuonių dalyvavimas valstybės gyvenime irgi yra nutylimas, neteisingai teigiama, esą totoriai vienodų teisių su LDK vietiniais kilmingaisiais neįgijo. Taip yra dėl to, kad išvengę prievartinės islamizacijos pirmieji kolonistai niekada ir nepriėmė šio tikėjimo, o kartu su Lietuvos bajorija priėmė krikščionybę, todėl pagal Lietuvos įstatymus įgijo vienodas teises dalyvauti valstybės gyvenime, būti renkamiems į seimelius, užimti aukštas pareigas. Jesiugėjaus Baaturo palikuonims, taip pat ir šio chano sūnaus Čingischano palikuonims LDK buvo patvirtinti chanų titulai, juos pervadinant kunigaikščiais. Abiejų Tautų Respublikos seimai kelis kartus svarstė valstybės kilmingųjų titulų, tačiau totorių kilmės kunigaikščių statuso nekeitė. Borawskis nurodo, kad šią istoriją dabar patvirtina tik išlikusios pirmųjų totorių kolonistų pavardės (Ibid.). Atvykus į Lietuvą vyko asimiliavimasis, yra užfiksuota, kad XV–XVI a. totoriai kalbėjo baltarusių ir lenkų dialektais – kaip ir Abiejų Tautų Respublikos kilmingieji. Labai svarbus šaltinis yra herbynas, kuriame prie kai kurių totorių kunigaikščių pavardžių išliko įrašas „totorius“: *Adamowicz, Aksak, Assanowicz*, o, pavyzdžiui, prie *Apanowicz* tokio įrašo nebeiškilo. Straipsnio autorė laikosi nuomonės, kad klysta kai kurie totorių kultūros tyrinėtojai, teigdami, jog „privilegijų turinčių totorių, apsigyvenusių LDK, statusas lėmė tai, kad jie tapo tos gyventojų grupės, kurios pagrindu formavosi šlėktų luomas, dalimi (nors dėl jų išpažįstamo tikėjimo taip ir negavo politinių šlėktų privilegijų bei teisės dalyvauti seimeliuose ir seimuose, karalių rinkimuose) (J a k u b a u s k a s ir kt. 2009, 10). Ši nuomonė formuota dar Alberto Vijūko-Kojelavičiaus istorijoje, bet nepagrįsta šaltiniais ir faktais. Žilinskas nurodo, jog „totorių kunigaikščiai, bėgai, emirai, lietuviškai-totoriškų pulkų vadai, gavę Lietuvos žemės ir privilegijų, priėmė katalikų tikybą ir asimiliavosi su vietine bajorija“ (Ž i l i n s k a s 1937, 100). XVI–XVII a. apie trečdalis Upytės pavieto seimelio

bajorų pavardžių buvo totoriškos kilmės, o didžiausias konfliktas, įvykęs tarp šio seimelio ir kunigaikščio Radvilos Našlaitėlio, buvo dėl kunigaikščio Bartolomėjaus Adamowicziaus (Adamovičiaus) skyrimo vazniu (V i l i m a s 2009, 16). Radvila net du kartus atmetė seimelio valią ir panaikino Adamowicziaus skyrimo vazniu dokumentus, teigdamas, kad juos pasirašė neturėjęs įgaliojimo asmuo. Darius Vilimas nesurado paaiškinimų šiam konfliktui, greičiausiai neįsigilinęs, kad Adamowiczius buvo totorių kilmės. Straipsnio autorės nuomone, tai ir buvo istorikų ir tyrinėtojų minima situacija, kai totoriai negaudavo lygių teisių su lietuvių ir lenkų kilmingaisiais, bet tai, kaip matyti iš pavyzdžio, vyko dėl vidinių intrigų, o ne dėl teisinio sureguliuavimo. Glinskių šeimos pavyzdys taip pat iliustruoja vietinių bajorų susipriešinimą su žymiais totorių kunigaikščiais. Glinskiai – tai totorių kilmės kunigaikščių giminė, kilusi iš Aukso Ordos chano Mamajaus sūnaus Mansuro Kijato, 1380 m. apsigyvenusio Padnieprio stepėse, vienas iš jų, persikrikštijęs Aleksandro vardu, pasidavė Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto globai (A v i ž o n i s 1994, 689). Avizonis išanalizavo, kad vienas iš šios giminės kunigaikščių Mykolas Glinskis aktyviai dalyvavo formuojant Lietuvos ir Lenkijos santykius, 1501 m. jis tapo vienu artimiausių LDK kunigaikščio Aleksandro patarėju, vėliau padėjo Lietuvos didžiojo kunigaikščio rinkimuose Žygimantui, todėl užsitraukė Lietuvos ir Lenkijos bajorų nemalonę, buvo apkaltintas smurtu norėjęs užimti Lietuvos sostą (Ibid., 690). Totorių kilmės kunigaikščiai buvo patekę į nepavydėtiną situaciją: į juos nepatikliai žiūrėjo totoriai musulmonai, kita vertus, lietuvių ir slavų kilmės vietiniai kilmingieji į juos žiūrėjo taip pat nepalankiai ir trukdė įgyvendinti savo teises. Gali būti, kad dėl šios priežasties mūsų dienas pasiekė tiek nedaug medžiagos apie krikščionių totorių pasiekimus ir jų gyvenimą LDK, tačiau tai visiškai nereiškia, jog jie aktyviai LDK gyvenime nedalyvavo. Pažymėtina tai, kad totorių kilmės kunigaikščių herbų – Adamowicz-Leliwa, Aksak-Aksak, Apanowicz-Gozdawa heraldinės reikšmės rodo, jog šių giminių atstovai turėjo aukščiausią statusą tarp visų valstybės kilmingųjų.

Tyrinėtojai Jakubauskas, Sitdykovas, Duminas, neigę kilmingųjų totorių teises LDK ir Abiejų Tautų Respublikoje, pateikia detalų sąrašą totorių caraičių ir kunigaikščių, išvardydami jų nuopelnus ir turėtas didžiules žemės valdas bei privilegijas Lietuvoje. Autoriai pripažįsta, kad Baranovskių giminė 1656 m. buvo visiškai savo teisėmis sulyginta su krikščionimis kilmingaisiais (J a k u b a u s k a s ir kt., 51–52). Vijūkas-Kojelavičius daro tą pačią klaidą, teigdamas, kad už pagalbą kovojant su Aukso Orda totoriai įgijo žemių, privilegijų, net vienodų teisių, tačiau taip pat nurodo: „Kurie ne kurie rašytojai tvirtina, kad jie Lietuvoje turi vienodas su bajorais teises, bet šitie žmonės rašo netiesą arba iš nežinojimo...“ (K o j e l a v i č i u s 1988, 356). Kričinskis teigia, kad daug totorių mėgo save tituluoti „murza“, o tai kipčiakų kalba reiškia kunigaikštį, taip pat sufalsifikuoti pavardes, todėl gal dėl atsargumo kai kurie Lietuvos tyrėjai nedaro išvadų apie totorių kilmę, titulus ir privilegijas. Tačiau, kaip nurodo Kričinskis, ulanais arba chanais save vadino „kraujo“ kunigaikščiai“, tie, kurie buvo kilę iš Čingischano giminės (K r i č i n s k i s 1993). Todėl darytina pirmoji išvada, kad totorių kilmės

kunigaikščių ir jų aplinkos žmonių – emyrų, murzų atsikraustymą į Lietuvą turėtų nagrinėti istorijos mokslas, nuomonę pagrįsti nuodugniais tyrinėjimais, o nepavykus pagrįsti – kelti kitas hipotezes.

Etimologijos problema

Klaidingas įsitikinimas, kad totoriai buvę vien tik musulmonai, kyla ir iš to, jog totorių krikščionių palikuonių pavardės yra aiškinamos neteisingai, nesiremiant tiurkų kalbomis. Pavyzdžiui, totorių kilmės kunigaikščio Virbašiaus pavardė, kilusi iš Birbasz, yra aiškinama, jog „kilmė ne visai aiški, gali būti priesagos -ašius vedinys iš liet. virbėti ‘knibždėti, krutėti’, virbas“ (LPŽ 1989, 1227). Ši pavardė aiškintina kaip Bir (tiurk. vienas, pirmas, svarbiausias) Baš (tiurk. galva, vadas). Tokį patį aiškinimą pateikia Kričinskis (K r i č i n s k i s 1993, 101). Adomas Mickevičius kūrinyje *Ponas Tadas* aprašė situaciją, kaip su grafu Birbašiumi linksminasi jo draugai, ir, pasišaipę iš jo kilmės, klausia, kodėl jo herbe yra kryžius. Birbašius atsako: „Aš pats aukštos kilmės – iš grafų, nors totorių“ (M i c k e v i č i u s 1998, 115). Birbašius namuose yra pasikabinęs ne savo, *Birbasz*, o labai panašios giminės – *Bierbasz* – herbą. Toliau paaiškinama, kad Lietuvos bajorai neteisūs jį šmeiždami, nes jo herbas – Rožė (karališkasis herbas). Įdomu yra tai, kad naujausias kilmingųjų sąrašas su vėlesniais papildymais (C i e c h a n o w i c z 2001; 2006) nepateikia nei *Bierbasz*, nei *Birbasz* pavardžių ir jų herbų, o tai suponuoja mintį, jog istorijos, kalbotyros ir heraldikos tyrinėjimuose vykdoma istorijos politika.

Lietuvių pavardžių žodynas nepateikia reikšmių Asanavičiaus, Davidavičiaus pavardėms aiškinti. Menkai aiškinamos kitos totoriškos pavardės. Apanavičiaus pavardė aiškinama kaip kilusi iš „slavų skiemens afon“ (LPŽ 1985, 114). Adama vičiaus pavardė kildinama iš „hebrajiškos kilmės krikšto vardo“ (Ibid., 62). Giliau analizuojant totorių kilmės kunigaikščių pavardes aiškėja, kad jos galėjo būti sudarytos iš biblinio vardo ir priesagos „owicz“: *Adam-owicz*, *David-owicz*, kitos pavardės galėjo būti vietinės, gentinės, pravarde ar slapyvardžio bei LDK duotos priesagos junginys: *Apan-owicz*: kapan, gapan (turkmėniškai – spąstai, žabangai) + owicz, o remiantis Kričinskio analize, ši pavardė patektų tarp riteriškosios, karinės kilmės vardų, kuriuose gausu su kovomis sietinų reikšmių. Kričinskis pateikia daugiau reikšmių: *Aksakas* (pers. – šlubis), *Baran-owski*: baran (tiurkų k. – lietus) + owski, kiti autoriai mano, jog *Baranowski* kilo iš „bairam“ (tiurkiškai – šventė), tačiau dėl šaknų balsių ir priebalsių skirtumo ši versija mažai tikėtina, nes yra tiesiogiai su „bairam“ susijusi pavardė – Bairaševskis. *Assanowicz* – assan + owicz, assan galėjo būti Rytuose dažnas karalaičių, chanų vardas Hassan, vėliau dėl tarties skirtumų LDK nunykęs, lygiai kaip *gapan* galėjo virsti *apan*. *Adam-owicz* gali būti aiškinama taip: adjam (arabiškai – netikintis, kitatikis). Iš *Adamowicz* giminės atsiradimo tarp LDK kilmingųjų aprašymo (C i e c h a n o w i c z 2001, 11) galima išvelgti, kad *Adam* buvo vienas iš bėgusių nuo islamizacijos totorių, kilmingas chanų dinastijos palikuonis, todėl galėjo būti savo tėvynėje gavęs pravarde, reiškiančią „netikintis“. Šios bibliiniais vardais paremtos totorių pavardės gali būti senesnės nei žydų ir musulmonų pavardės. Tokios nuomonės laikosi Borawskis.

Paksas gali būti totoriškos pavardės *Paksewicz* sutrumpinimas, tačiau pavardžių žodyne aiškinama, kad yra germaniškos kilmės – „nuomininkas, už nuomą mokąs savininkui“ (*LPŽ* 1989, 374); Bagdonas – iš slaviškojo *Bogdan* (*Ibid.*, 154). Kričinskis teigia, kad Lietuvos totoriai XVI ir XVII a. plačiai vartojo slavišką vardą Bogdanas ir net moteriškąją jo formą Bogdana, kuris yra tiesioginis „Dievas davė“ arba Alachberdejaus vardo vertimas (arabų allach – Dievas + kipčiakų berdi – jis davė). *Bogdan* ir *Bohdan* vardų skirtumas galėjo atsirasti pabrėžiant kurio nors Bogdano kilmę, jo kunigaikščio titulą, nors g ir h tikrinuose varduose būdavo kaitaliojamos, nes, analizuojant autorių, rašiusių apie totorius, darbus, matyti, jog *Bogdan* neturėjo kunigaikščio titulo, o *Bohdan* – turėjo. *Białoblocki*, *Zablocki* – šios pavardės susijusios su dvarų, nuosavų valdų vardais. Kunigaikščio Skirmunt vardas galėjo atsirasti totorių kunigaikščiui susituokus su Lietuvos didikė ir perėmus jos giminės vardą.

Apibendrinus įvairių tyrinėtojų duomenis matyti, kad totorių pavardės susidarė penkiais būdais: 1) iš Šv. Rašto vardo, 2) iš slaviško arba bizantiško vardo, 3) iš totoriško, tiurkiško vardo arba pravardės, 4) kaip žemės valdų vardas, 5) kaip su-tuoktinio giminės vardas.

Daugiausia totorių kunigaikščių vardų iki pat Lietuvos nepriklausomybės išliko tų, kurie buvo slaviški arba baltiški. Tai gali reikšti, kad, nepaisant privilegijų, vietinių kilmingųjų pasipriešinimas buvo toks stiprus, jog ilgainiui kai kurios giminės išnyko ar pasitraukė iš viešojo gyvenimo, prarado įtaką, asimiliavosi. Kaip nurodo Miškiewiczzius, XIX a. totoriai Lietuvoje ir Lenkijoje pateko į keblią padėtį, jie buvo pradėti persekioti, todėl arba keitė religiją, arba emigravo į Turkiją, JAV, kitas pasaulio valstybes.

Išvados

Remiantis straipsnyje išdėstyta analize matyti, kad totorių vardų ir pavardžių klausimai nėra nuodugnai gvildenami kalbininkų, remiamasi paviršutinišku aiškinimu. Tyrinėtojai totoriai iki galo neatskleidžia visos totorių kilmės ir kultūros istorijos aspektų dėl išankstinių nuostatų ir stereotipų. Kai kurie istorijos ir literatūrologijos tyrėjai naudoja istorijos politikos metodiką, todėl darbai praranda mokslinę vertę, kelia neaiškumų. Totorių kilmės kunigaikščių vardai, nuopelnai Lietuvos kultūrai ir istorijai privalo būti nuodugnai tyrinėjami, pasitelkiant kalbotyros, istorijos ir kultūrologijos specialistus. Iš atliktos analizės išplaukia išvada, kad turėtų būti tikslinama totorių įsikūrimo Lietuvoje data, aiškiau apibrėžiama „totorių“ sąvoka, taip pat gvildenama jų konfesinės tapatybės problema.

Literatūra

- A v i ž o n i s 1994 – Konstantinas Avižonis, *Rinktiniai raštai, t. IV*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- B a i r a š a u s k a i t ė 1996 – Tamara Bairašauskaitė, *Lietuvos totoriai XIX amžiuje*, Vilnius: Mintis.
- B o r a w s k i, D u b i ņ s k i 1986 – Piotr Borawski, Aleksandr Dubiński, *Tatarzy Pols-*

- ci. Dzieje, obrzędy, legendy, tradycje*, Warszawa: Iskry.
- B o r a w s k i 1986 – Piotr Borawski, *Tatarzy w dawnej Rzeczypospolitej*, Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza.
- C i e c h a n o w i c z 2001 – Jan Ciechanowicz, *Rody rickerskie Wielkiego Księstwa Litewskiego*, 1–5 t., Rzeszów.
- C i e c h a n o w i c z 2006 – Jan Ciechanowicz, *Rody rickerskie Wielkiego Księstwa Litewskiego. Supplement*, Wilno.
- J a k u b a u s k a s ir kt. 2009 – Adas Jakubauskas, Galim Sitdykov, Stanislav Dumin, *Lietuvos totoriai istorijoje ir kultūroje*, Kaunas: Lietuvos totorių bendruomenių sąjunga.
- K r i č i n s k i s 1993 – Stanislovas Kričinskis, *Lietuvos totoriai. Istorinės ir etnografinės monografijos bandymas*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- LPŽ – *Lietuvių pavardžių žodynas*, I, Vilnius: Mokslo, 1985.
- LPŽ – *Lietuvių pavardžių žodynas*, II, Vilnius: Mokslo, 1989.
- M i c k e v i č i u s 1998 – Adomas Mickevičius, *Ponas Tadas, arba paskutinis antpuolis Lietuvoje. Bajorų nuotykių iš 1811 ir 1812 metų dvylikoje eiliuotų knygų*, Vilnius: Vaga.
- M i ś k i e w i c z 1990 – Ali Miśkiewicz, *Tatarzy Polscy, 1918–1939, Życie społeczno-kulturalne i religijne*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- O r i e n t a s 2008 – *Orientas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos visuomenės tradicijoje: totoriai ir karaimai*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- T o t o r a i t i s 1938 – Jonas Totoraitis, *Sūduvos Suvalkijos istorija. I dalis*, Marijampolė: Piko valanda.
- V i j ū k a s - K o j e l a v i č i u s 1988 – Albertas Vijūkas-Kojelavičius, *Lietuvos istorija*, Vilnius: Vaga.
- V i l i m a s 2009 – Darius Vilimas, Svarbus Uplytės pavieto istorijos šaltinis, *Žiemgala*, 2009 / 1, 14–19.
- Z i n k e v i č i u s 1977 – Zigmantas Zinkevičius, *Lietuvių antroponimika, Vilniaus lietuvių asmenvardžiai XVII a. pradžioje*, Vilnius: Mokslo.
- Ž i l i n s k a s 1937 – Juozas Žilinskas, *Lietuvos protėviai*, Kaunas: Spaudos fondas.

Kristina Apanavičiūtė

Lietuvos totorių kilmės kunigaikščių vardai

S a n t r a u k a

Pagrindiniai žodžiai: *totoriai, vardas, kunigaikštis, istorijos politika.*

Gvildenant totorių kilmės kunigaikščių vardus, prieinama prie išvados, kad jų vardai susiformavo penkiais būdais: prie Šv. Rašto vardo, prie slaviško ar bizantiško vardo arba tiurkiškos pravardės prijungiant kilmingumo priesagą -owicz, kitais atvejais – pagal žemės valdos vardą arba perėmus lietuvių situoktinio vardą. Šie vardai taip pat parodo totorių kunigaikščių įsikūrimo Lietuvoje laiką, įsikūrimo priežastis, atskleidžia faktus, kurie įprastai moksle nėra plačiai tyrinėjami dėl išankstinių nuostatų ir apibrėžimų, o tai leidžia manyti,

kad istorijos mokslas, kalbotyra ir kultūrologija propaguoja istorijos politiką. Šiame straipsnyje siekiama parodyti istorijos politikos žalą moksliniams totorių istorijos ir kultūros tyrinėjimams ir pateikti įžvalgą, kad totoriai Lietuvoje įsikūrė dar XIV a., slėpdamiesi nuo Aukso Ordos chano Uzbeko persekiojimų. Totoriai, turėję teisę vadintis kunigaikščiais, buvo kilę iš mongolų chano Jesiugėjaus Baaturo giminės, ir šią kilmę Lietuvos ir Lenkijos Seimai ne kartą pripažino, iš naujo šių titulų nesvarstė. Šių ankstyvųjų kolonistų konfesija greičiausia buvo šamanistiniai tikėjimai, vėliau – krikščionybė. Straipsnis paremtas istorijos, kultūros, kalbotyros, literatūros šaltinių analize, prieinama prie išvados, kad šių mokslų tyrėjai turėtų plėsti totorių kultūros ir istorijos tyrinėjimus, turėtų būti tyrinėjami totorių kunigaikščių vardai ir nuopelnai Lietuvos kultūrai.

Kristina Apanavičiūtė

The Names of the Dukes of Tartar Origins in Lithuania

S u m m a r y

Keywords: *Tartar, name, duke, politics of history.*

According to the latest research of the names of the dukes of Tartar origins in Lithuania it is evident that their names have been formed in five different ways: 1) by adding suffix *-owicz* to the name taken from the Bible, 2) by adding it to a Slavic or a Byzantian name, 3) by adding the suffix to the tribal Tartar nickname, 4) by taking the local place name, 5) by taking a Lithuanian spouse's name. Also their names show the exact time of their colonization in Lithuania and the reasons of their arrival. In this research facts that are not revealed in modern science are being analyzed. These facts mostly are kept silent because of prejudice, and thus the author states that in researches of history, philology and culture, so called 'politics of history' is being used. In this article the harm for the researches of Lithuanian Tartar culture and history is being shown. Tartar people in Lithuania settled already in the 14th century, and the reason for that was an escape from the Uzbek kings of the Golden Horde. Another statement is that Tartar dukes, who had a right to call themselves dukes, were originally from Mongolian emperor's Jesiugej Baatur's family, and this right and title were approved in Lithuanian and Polish parliaments; those titles have never been doubted. Also it is stated, that the religion of the first Tartar colonists was probably shamanistic beliefs, and later – Christian faith. The article is based on a deep analysis of historical, cultural, philological and literature sources. A conclusion suggests that scientists of the above-mentioned areas should more precisely research the names of the dukes of Tartar origin, as well as their input into Lithuanian culture and history.

Kristina APANAVIČIŪTĖ
*Etnologijos ir folkloristikos katedra
Vytauto Didžiojo universitetas
K. Donelaičio g. 52
LT-44248 Kaunas
[k.apanaviciute@hmf.vdu.lt]*